

PROGRAMSKA DJELA I SAMOSTALNI IZBORI – ČEMU I ZAŠTO OSMACI DAJU PREDNOST

*Dušanka Popović, Filološki fakultet, Univerzitet Crne Gore
dusankap@ucg.ac.me*

Original scientific paper

DOI: 10.31902/fll.45.2023.22

UDC: 373.3:028

Apstrakt: Globalno prisutna kriza čitanja čija posljedica može biti i smanjeno interesovanje školaraca za čitanje književnoumjetničkih djela, motivisala nas je da istražimo aktuelna čitalačka interesovanja starijih osnovaca (VIII razred) tj. njihove izbore kada su u pitanju djela školske lektire, ali i ona van tog popisa. Zanimalo nas je kojoj vrsti djela i kojem naslovu konkretno daju prednost i zašto, u obje navedene kategorije. Istraživanje je bilo kvalitativnog tipa, sprovedeno putem fokus grupnog intervjua, u tri podgoričke osnovne škole. Diskusiju dobijenih podataka zasnovali smo na njihovoj kvalitativnoj tematskoj analizi čemu je prethodilo detaljno proučavanje zabilježenog materijala, zatim njegovo kodiranje kroz isticanje najvažnijih značenja i ideja ekstrahovanih iz učeničkih narativa te formulacije odgovarajućih kategorija (19). Kategorije su, potom, razvrstane u četiri teme koje se podudaraju s istraživačkim pitanjima (Braun, Clark 2006). Analiza rezultata istraživanja pokazuje da pripadnici ispitivane populacije (učenici uzrasta 13 godina, tj. rane adolescencije) čitaju djela školske lektire, ali prave i samostalne čitalačke izbore i o pročitanom prosuđuju, formirajući sopstvena mišljenja. Stoga konstatujemo da im je čitanje kao školska obaveza važno, ali da mu se posvećuju i van tog konteksta. Sudeći po učeničkim narativima, u obje kategorije pažnju plijene djela fantastične proze i epske fantastike, zatim epistolarna forma (vršnjački dnevnik), horor (misterije), romani družine i oni koji se odnose na tinejdžersku ljubav, avanturistički i detektinski romani, pa je jasno da se čitalačka interesovanja navedenog uzrasta nijesu značajno promijenila u savremenom kontekstu, te da osmaci biraju žanrove karakteristične za razdoblje njihovog književnog razvoja. Komparacija sa sličnim istraživanjima u regionu i šire pokazala je da se, kada su žanr i vrsta djela u pitanju, pa dijelom i njihovi naslovi, kako u školskom, tako i u vanškolskom čitanju, opredjeljenja ispitanika u velikoj mjeri podudaraju s izborima vršnjaka iz regiona i šire, čemu najvjerovatije doprinosi jaka generacijska povezanost zasnovana na savremenoj tehnologiji. Rezultati istraživanja dokaz su da se tokom nastave književosti u savremenim okolnostima još uvijek mogu uspješno oblikovati budući posvećeni čitaoci, tragači za dobrom knjigom i njeni iskreni poklonici. Stoga je zadatak odraslih, kao kreatora i realizatora obrazovanja, da se razvoju čitanja književnoumjetničkog teksta, organizovano i sinergetski posvete te da se sami mijenjaju prihvatajući promjene zarad onih koje obrazuju i vaspitavaju.

Ključne riječi: čitanje, školska lektira, samostalni izbori, književni žanr

...Pri tom je jedno bitno: ni suvremeni prozaik, ni suvremeni nastavnik književnosti ne može polaziti od preduvjerenja da je književnost bogomdana, da je čitanje uvijek bilo i da će uvijek biti, da je književnost središnja u nacionalnoj kulturi te da nastavni program reflektira tu vječnu i nepromjenjivu istinu. Već danas nije tako, a po svemu sudeći neće nikad više ni biti. Promjene traže da se mijenjamo svi: da se mijenjamo mi pisci, ono što pišemo, da se mijenjaju nastavnici, škola i programi. Ako se ne budemo znali mijenjati, svi ćemo zajedno postati tek veliki muzej gipsanih odljeva, mrtva gliptoteka u kojoj stanuju okamine prošle, mrtve kulture. A ja, kao i vi, previše volim čitanje da bih takvo što želio.

Jurica Pavičić, 2013, 12.

Uvod

Kontekst u kojem stasavaju savremeni mladi čitaoci komplikovaniji je i zahtjevniji od konteksta u kojem su odrastali čitaoci krajem prošloga i početkom ovoga vijeka, kada su mobilni telefoni bili privilegija odraslih sa svrhom da se uspostavi brza i funkcionalna komunikacija. Sveukupan razvoj nauke, posebno napredovanje u oblasti komunikacionih tehnologija, kreirao je i kreira neke nove i drugačije uslove čitanja, pa time i same čitaoce. U takvim okolnostima teško je postavljati granice i nametati izbore – činjenica je da trivijalna ili *laka* literatura¹ kroz čije se tekstovno tkanje čitalac probija bez mnogo kognitivnog napora a ipak dolazi do značenja, sve više utiče na odluke i izbore djece i mladih, pa i zrelijih i starijih konzumenata pisane riječi.

Stalni izazovi digitalnih formi tehhološki sve savršeniji u svom izrazu, protivteža su klasičnoj knjizi i dubinskom čitanju koje zahtijeva posvećenost. Problem koji u zemljama razvijenog zapada već odavno egzistira, obrušio se i na balkanski prostor i njegovo, u dobroj mjeri, još uvijek tradicionalno obrazovanje.

¹ Šta je *laka* ili trivijalna literatura, a šta ona zahtjevana ili *teška*, visoka literatura, zavisi od stanovišta s kojeg se određeno djelo posmatra. Ovdje se pozivamo na izvod iz Solareve rasprave u kojoj kaže "da *laki oblik* (literature) može biti jedino onaj u kojem nema odstupanja od uobičajenog, u kojem nema iznenađenja ni originalnosti, pa je, prema tome, jezik prepušten lakom, automatizovanom razumijevanju u smislu obične, svagdašnje komunikacije" (Solar 2010, 316), jer je najbliži onom značenju u kojem smo ovaj naziv upotrijebili.

U međuvremenu, kompleksna jezička aktivnost kakva je čitanje stavljena je u fokus mnogih naučnih disciplina čije polje istraživanja daje svoj doprinos rasvjetljavanju njenih posebnosti i značaja za čovjeka i njegovu djelatnost u cjelini. „Složenošću svojih kognitivnih, metakognitivnih, afektivnih, socijalnih-povijesnih i ukupnih kontekstualnih determinanti, čitanje zahtijeva multidisciplinarni i interdisciplinarni pristup te nužnu suradnju različitih disciplina u okviru humanističkih, društvenih i medicinskih znanosti“ (Pšihista 2013, 44). Tako psiholozi, lingvisti i ostali naučnici koji se ovim domenom ljudske djelatnosti bave, ističu da je čitanje jedan od najvažnijih činilaca učeničkog kognitivnog napretka (Čudina Obradović, 2014) i transformativni katalizator intelektualnog razvoja pojedinaca i pismenih kultura u cjelini (Wolf, 2019). Čitalačka pismenost ključni je činilac obrazovanja, života i rada u savremenom dobu, što je prepoznato u predmetnim programima namijenjenim nastavi maternjeg jezika i književnosti u osnovnoj školi (2017) i srednjim školama (2020) i uočljivo u obrazovno-vaspitnim ishodima i ishodima znanja usmjerenim na razvoj kako različitih strategija čitanja, tako i ove zahtjevne kognitivne vještine u cjelini².

U odnosu na opisanu problematiku, u ovom radu navodimo i rezultate istraživanja čitalačkih interesovanja djece i mladih realizovanih u Crnoj Gori i regionu, a pozivamo se i na međunarodna istraživanja iz slične oblasti, s obzirom na to da je problem (ne)čitanja mladih globalno aktuelan. Navedena tematika u regionu većinom je istraživana na srednjoškolskom uzrastu, ali s obzirom na to da ispitivanu populaciju (učenici VIII razreda osnovne škole) put vodi u srednju školu kao naredni nivo obrazovanja i korak naprijed u razvoju kompetencije pismenost čiji je čitanje neodvojiv dio, pomenute rezultate smatrali smo značajnim za naše istraživanje.

Kvalitativno istraživanje o čitalačkim interesovanjima učenika petog razreda (uzrast 10 godina) realizovano je 2012. godine u nekoliko osnovnih škola u Nikšiću (Crna Gora). Tokom istraživanja nastojalo se utvrditi na koji način djeca biraju knjigu koju će čitati, kakvu ulogu u tome imaju naslov i autor, koje tekstove iz čitanke i lektire izdvajaju, koji književni rod i vrstu djela preferiraju (prozu ili poeziju, fantastičnu ili realističnu prozu) i dr. Rezultati su, između ostalog, pokazali da su učenici petog razreda zainteresovani za književnoumjetničke tvorevine, pri čemu posebno ističu epiku i žanr fantastike, te da su, većinom, usmjereni na djela školske lektire ispoljavajući značajno interesovanje i

² U dokumentima Savjeta Evrope prepoznata je kao ključna kompetencija za cjeloživotno učenje.

za naslove van tog popisa, koje pronalaze na različite načine (Vučković 2012).

Učestalost čitanja adolescenata i njihovi stavovi o čitanju nastojali su se utvrditi ispitivanjem učenika VII i VIII razreda iz tri osnovne škole u Splitu (Hrvatska) (Kunac 2013). Pokazalo se da 60,8% od ukupnog broja ispitanika mjesečno pročita jednu knjigu, 23,8 % dvije do četiri knjige, dok zabrinjava podatak da 10,1 % učenika ne pročita nijednu knjigu mjesečno, dakle, ni obaveznu školsku lektiru. Prvi podatak, pretpostavljaju autori, odnosi se na školsku lektiru, dok drugi pokazuje da učenici čitaju i u slobodnom vremenu. Čitalački materijal koji najviše privlači pažnju jeste sadržaj s interneta (društvene mreže), slijede knjige (lektira, tinejdžerske knjige itd.), časopisi za tinejdžere, stripovi i novine. U svakom slučaju, rezultati istraživanja u cjelini pokazuju da učenici imaju pozitivne stavove prema čitanju, uviđaju značaj čitanja i posjeduju potrebu za čitanjem, no istovremeno pokazuju želju za autonomijom i mogućnošću izbora knjiga koje će čitati (Kunac 2013, 77).

Važne podatke o djelima i autorima koje čitaju mladi 14 do 28 godina, dalo je istraživanje realizovano u 10 biblioteka u Hrvatskoj, tokom ljetnjeg raspusta, „kada je posjećenost isključivo od strane pravih čitatelja koji čitaju iz vlastite pobude“, a čiji rezultati pokazuju da su „čitateljske navike mladih količinski svedene na dvije i više pročitanih knjiga mjesečno (60,8%), jednu pročitane knjige mjesečno (29,2%) te manje od jedne pročitane knjige mjesečno (10%)“ (Plavšić, Ljubešić, 2009, 141).

U okviru obimnog istraživanja o načinu organizacije slobodnog vremena, kulturnim potrebama i interesovanjima srednjoškolaca realizovanom u Srbiji konstatovano je da „12% učenika ne čita; 21% čita samo obaveznu lektiru; 40% čita lektiru i ponekad knjige koje nisu obavezne; 20% čita lektiru, a često i druge knjige; a 7% su pasionirani čitaoci“ (Krnjaić, Stepanović, Pavlović Babić, 2011, 266). Božić i Novaković (2020) su istraživanje realizovano krajem 2018. i početkom 2019. godine (središnja i istočna Srbija) usmjerili na odnos učenika srednje škole prema knjizi i čitanju, kako tokom nastave književnosti, tako i u privatnim okolnostima. Rezultati su pokazali da se procenat onih koji ne čitaju povećao u odnosu na prethodno istraživanje (iznosi 14,5%), da je procenat onih koji čitaju samo školsku lektiru ostao gotovo isti (21,8%), kao i onih koji uvijek čitaju neku knjigu (8%).

Rezultati navedenih istraživanja doprinijeli su temeljnijem pozicioniranju čitalačkih izbora i navika naših ispitanika u dijahronijskoj i sinhronijskoj ravni.

Problem i cilj istraživanja

Popis djela za čitanje kod kuće u predmetnim programima namijenjenim nastavi maternjeg jezika i književnosti u osnovnim i srednjim školama uvijek je akutna tema – kakve korekcije napraviti u odnosu na postojeći izbor, koliko zastupiti klasike dječje književnosti, a kako i koliko uvoditi nove autore i s kojih prostora? Kakav je odnos učenika prema djelima već zastupljenim u programu i žele li da čitaju školsku lekturu? Koliko tematika zastupljena u tim djelima izaziva i intrigira mlade čitaocice i da li žele da joj se posvete? Stoga smo u fokus istraživanja stavili djela za čitanje kod kuće predložena u *Predmetnom programu* (2017) namijenjenom nastavi maternjeg jezika i književnosti u osnovnoj školi, dakle, ona djela koja se čitaju u cjelini. Specifičnost crnogorskog konteksta jesu četiri nacionalna predznaka koja su sastavni dio naziva predmeta³ u okviru kojeg se izučava maternji jezik, pa je valjalo voditi računa o tome da budu zastupljena književnoumjetnička djela iz regiona tj. država u kojima se pomenuti jezici govore, kao i djela internacionalne provenijencije kada su dječja književnost i književnost za mlade u pitanju. Što se prve grupe djela tiče, u aktuelnom crnogorskom programu uglavnom su se zadržali klasici dječje književnosti s jugoslovenskih prostora, iako se na tom području u produkciji novije književnosti za djecu i mlade, u međuvremenu, javio značajan broj veoma uspješnih i plodnih stvaralaca.

Ciljevi cjelokupnog istraživanja bili su mnogostruki, ali za ovaj rad izdvojili smo sljedeće: doseći čitalačka interesovanja učenika osmog razreda osnovne škole kroz njihov odnos prema čitanju preporučenih djela školske lektire⁴ i samostalne čitalačke izbore književnoumjetničkih djela, ispitujući istovremeno kojem književnom žanru i zašto daju prednost. Navedeni dio istraživanja usmjeravala su dva istraživačka pitanja formulirana u skladu s postavljenim ciljevima: *koja djela školske lektire učenici rado čitaju i zašto? koja djela sami biraju i zašto?* Pritome smo razmatrali djela za čitanje kod kuće iz prethodna dva razreda (šesti i sedmi) i ona koja se čitaju u osmom razredu (ukupno 19)⁵ koji su responenti upravo priveli kraju.

³ Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost

⁴ Dio predloženih djela kroz kanon postaje obavezan u trećem ciklusu osnovne škole.

⁵ Prijedlog djela za čitanje kod kuće: VI razred: Defo: *Robinson Kruso*, Kestner: *Emil i detektivi*, Gazivoda: *Razgovor uz oganj*, Nušić: *Hajduci*, Crnogorske narodne bajke: *Baš-čelik*, *Đevojka brža od konja*, *Mustafa i Merima*, *Čoso i divovi*, *Međedović*, *Zla braća*, *Tica đevojka* (Vatra samotvora); VII razred: Čopić: *Orlovi rano lete*, Radjard Kipling: *Knjiga o džungli*, Rouling: *Hari Potter*, Tven: *Tom*

Intervjui su obavljani u posljednjem mjesecu školske godine, dakle onda kada su recepcija navedenih djela i aktivnosti koje prate rad na njima, uglavnom završene.

Promišljanje i diskusija o navedenoj problematici mogu ponuditi zanimljivo polazište za izvjesna prilagođavanja čitalačkog štiva i izbor djela u predmetnim programima, kao i adekvatnu čitalačku motivaciju malih i mladih čitalaca. U trenutku kada se zadovolji, prije svega, nacionalni kriterijum s obzirom na to da značajan korpus obično čine estetski vrijedna djela nacionalne književnosti ⁶ i kriterijum izbora reprezentativnih djela svjetske književnosti, neizostavno bi se morali imati u vidu aktuelni i učenicima izazovni naslovi.

Metodologija istraživanja

Učesnici. Istraživački korpus činili su učenici VIII razreda iz tri osnovne škole iz Podgorice (72 učenika – 38 djevojčica i 34 dječaka). Oni se nalaze godinu dana pred završetkom osnovnoškolskog obrazovanja što znači da su tokom nastave književnosti, osim unapređenja strategija čitanja književnoumjetničkog teksta, bili u mogućnosti da steknu uzrastu primjeren korpus književnoteorijskih znanja i usvoje bazične koncepte i pojmove iz teorije iz književnosti, na osnovu kojih mogu unaprijediti svoje analitičko-sintetičke sposobnosti u procesu prihvatanja umjetničke tvorevine i produbiti svoje razumijevanje i doživljaj književnog djela. Takođe, cjelokupno prethodno obrazovanje, kao i kontekst u kojem borave, u značajnoj mjeri može uticati na njihova čitalačka opredjeljenja i izbore.

Istraživanje je bilo kvalitativnog tipa, realizovano kroz metod fokus grupnog intervjua, uz primjenu vodiča za diskusiju. Vodič je sačinjen od precizno formuliranih pitanja, s markiranim djelovima razgovora koje je trebalo posebno poentirati. Kvalitativni pristup omogućio nam je da istaknutu problematiku sagledamo kroz učeničku perspektivu, pa smo

Sojer, Vajld: Bajke, London: Zov divljine, Molnar: Dječaci Pavlove ulice, Lagerlef: Saga o Nilsu Holgersonu; VIII razred: Vuković: Poruke (odlomci), Frank: Dnevnik, London: Priče sa sjevera i juga, Vern: Petnaestogodišnji kapetan, Olujić: Glasam za ljubav, Tolkin: Gospodar prstenova (odlomak, I dio) (Predmetni program 2017)

⁶ Osim nacionalnog kriterijuma, Rosandić (2005) navodi još estetski kriterijum (iz sveukupnog književnog stvaralaštva nacionalne i svjetske književnosti biraju se reprezentativna, antologijska djela različitih vrsta i tematske usmjerenosti, zatim recepcijski kriterijum (izbor u skladu s doživljajno-spoznajnim mogućnostima učenika na pojedinim stepenima literarnog i čitalačkog razvoja) i, konačno, pedagoški kriterijum po kojem pri izboru djela treba prepoznati i njihovu vaspitnu ulogu.

cijeneći njihove odgovore, promišljanja i stavove, nastojali da opišemo odnos osnovaca prema djelima domaće lektire navedenih u *Predmetnom programu* (2017) i prema čitanju uopšte, kao i da dobijene rezultate precizno opišemo i predstavimo (Halmi 2005).

Primjena fokusgrupnog intervjua doprinijela je uspostavljanju dinamične govorne komunikacije i konstruktivnom i produktivnom dijalogu, a neposredan kontakt između ispitanika smanjio je mogućnost davanja „poželjnih odgovora“ često prisutnih u tehnikama posrednog ispitivanja. Intervjui su realizovani u grupama od osam ispitanika, u trajanju do šezdeset minuta (devet intervjua), pri čemu smo se oslonili na stanovište da adolescenti u većim grupama bolje funkcionišu, te lakše iznose stavove i mišljenja. Jedini nedostatak ove tehnike može biti uticaj jednih ispitanika na druge, što je moguće preduhitriti umješnim vođenjem intervjua. Našem stavu doprinijela su i lična iskustva u primjeni ove tehnike tokom prethodnih istraživanja.

Ispitanici su bili veoma zainteresovani, većinom su zrelo komentarisali iznoseći svoja mišljenja i iskustva, s oduševljenjem se prisjećajući pojedinih djela iz prethodnih razreda. Bilo je, međutim, i naslova koji su ih „smorili“, što ne znači da je i diskusija o tim djelima bila „smorna“ – naprotiv, izazvala su intenzivan kritički osvrt kako na sama djela, tako i na obavezu da se njima uopšte bave. Razgovor je sniman, a zatim transkribovan.

Osim intervjua, koristili smo i skalu procjene – učenici su imali zadatak da lektirne naslove rangiraju na nivou razreda polazeći od djela koje im se najviše dopalo, do onog koje ih je najmanje dotaklo.

Analizom dobijenih rezultata i njihovom komparacijom nastojali smo da uspostavimo cjelovit utisak o ispitivanoj problematici (Fraenkel, Wallen 2000, 501) uzimajući u obzir kontekst u užem i širem smislu (porodični i školski, kao i međuprostor koji je ovom uzrastu prilično otvoren).

Rezultati istraživanja

Iz dobijenog materijala izdvojili smo odgovore i komentare koje smo procijenili najrelevantnijim u odnosu na cilj našeg istraživanja te smo analizu i diskusiju zasnovali na kvalitativnoj tematskoj analizi podataka i sproveli je u sljedećim koracima: transkribovani materijal je detaljno proučen, potom kodiran kroz isticanje najvažnijih značenja i ideja ekstrahovanih iz učeničkih narativa, iz čega su definisane kategorije (19), koje su, potom, razvrstane u četiri teme koje se podudaraju s istraživačkim pitanjima (Braun, Clark 2006). Kako bi se postigla intersubjektivna saglasnosti dva nastavnika maternjeg jezika razvrstali su iskaze u ponuđene kategorije bez uvida u kategorizaciju onog drugog.

Saglasnost u kategorizaciji između autora istraživanja i nastavnika bila je značajna, potvrđene su opšte i posebne kategorije, na osnovu čega su interpretirani dobijeni rezultati istraživanja i razvijena rasprava o njima (Tabela 1).

Tabela 1: Klasifikacija kodova u kategorije i teme, učestalost pojavljivanja kategorija

Teme	Kategorije (f)	Kodovi
<i>Programska djela predložena za čitanje kod kuće koja učenici rado čitaju</i>	Fantastična proza i epska fantastika (68)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>zanimljivi događaji</i> • <i>zanimljivi likovi i prostor u kojem borave</i> • <i>borba protiv mračnih sila zla.</i>
	Vršnjački dnevnik (59)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>opis života, preživljavanja, druženja i osjećanja u posebnim uslovima.</i>
	Druženje i družine (52)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>vjera da će biti bolje.</i> • <i>junaci – vršnjaci</i> • <i>drugarstvo i druženje</i> • <i>vrijeme mira i rata</i> • <i>humor – vesele i zabavne knjige</i>
<i>Djela koja učenici sami biraju</i>	Naučna i epska fantastika (66)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>zanimljiva čudesna bića, likovi i njihove avanture</i> • <i>zanimljivi događaji</i> • <i>novi svjetovi, zemlje i predjeli</i> • <i>mitovi i istorija</i> • <i>dinamična radnja</i>
	Vršnjački dnevnik (60)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>mnogo avantura</i> • <i>drži pažnju</i> • <i>piše neko ko je kao mi</i>
	Horor misterije (47)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>neobično je i zastrašujuće</i>

	Tinejdžerska ljubav (43)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>ne postoji, ali je zanimljivo</i>
	Detektivski romani (42)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>svima nam se to dešava, pa je zanimljivo</i>
	Izbor po nekim drugim kriterijumima (15)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>tragamo za istinom</i> • <i>sami otkrivamo počiniče zla</i> • <i>obim knjige</i> • <i>uzbudljiva sadržina</i>

Diskusija rezultata istraživanja

Programska djela predložena za čitanje kod kuće koja učenici rado čitaju

Tema je generisana iz nekoliko kategorija, koje se, prvenstveno odnose na književni žanr, a polazimo od one čija je frekvencija najveća – fantastična proza i epska fantastika (68⁷), s obzirom na to da su učenici iz korpusa programski ponuđenih djela u šestom, sedmom i osmom razredu, tokom intervjua, prvenstveno istakli djelo epske fantastike *Gospodar prstenova* i, paralelno s njim, roman *Hari Poter*.

Evo šta o tome oni kažu:

Najviše mi se sviđa „Gospodar prstenova“. Pa zanimljivi su događaji, likovi – vilenjaci, patuljci, Orci, njihove osobine i moći, moć prstena...

Dopada mi se čarobnjak Gandalf koji svojim moćima pomaže da se savlada zlo i pobijedi dobro. On je osnovao družinu koja se uputila u nepoznatu zemlju Mordor kako bi uništila prsten i spriječila zlog Saurona da zavlada svijetom. Usvari, dopadaju mi se svi likovi koji se bore da dobro pobijedi...

Meni je posebno zanimljiv svijet u kojem borave junaci iz Gospodara prstenova – opisana je zemlja u kojoj žive, istorija, pa čak i jezik koji neki od njih govore. Sve je u toj knjizi neobično i posebno.

„Gospodar prstenova“ je posebno zanimljiva knjiga, ali bi trebalo da čitamo i „Hobita“, da bismo znali kako je sve počelo...

Najviše mi se sviđa „Hari Poter“... pa zato što ima puno zanimljivih događaja – bore se sa čudovištima, igraju na metlama, dobacuju se loptama pa onda kroz onaj veliki koš... Kvidič se taj sport zove, čini mi se.... Stalno se bore protiv mračnih sila, protiv zla...

⁷ Broj u zagradi označava frekvenciju kategorije u okviru označene teme.

Hogvortska škola za čarobnjake i sve što se u njoj dešava, prijatelji Harija potera – Ron i Hermiona, koji se zajedno s njim bore protiv negativnih likova, Hagrid koji pomaže Hariju, sve je to nekako privlačno, iako nestvarno... Podstiče nas da maštamo, da budemo dio tog svijeta...

Žanrovski, dakle, učenici s popisa lektirnih djela izdvajaju djelo koje opisuje fantastične zemlje i narode i pripovijeda o događajima epskih razmjera, kao i roman o dječaku čarobnjaku. Čudesnost novih svjetova i isto takvih bića koja u njima borave, plejada neobičnih likova opremljenih fascinantnim moćima i njihove avanture, zemlje i predjeli koji funkcionišu na posebne, u svakodnevnom životu nepoznate, no istovremeno savršene načine, očigledno plijene pažnju mladih čitalaca.

Fantastična priča po svojoj prirodi je dvodimenzionalna i sadrži dva gotovo ravnopravna nivoa događaja koji opisuje – realni i fantastični. Čudesnost takvog narativa proizilazi iz načina na koji se ona strukturira, a prepoznanje se kao prodor fantastike u realan svijet (Hameršak, Zima 2015). Fantastični događaji i isto takvi likovi, osim što borave u sasvim novom i posve fantastičnom hronotopu, često su zasnovani i na već poznatim istorijskim događajima i junacima iz realnog svijeta ili povezani s postojećim naučnim saznanjima i tehničkim dostignućima. Taj prepoznatljiv, no ipak posve drugačiji i izazovan univerzum stvara privid da nešto od svega toga zaista postoji ili se može desiti, pa sam po sebi jeste izazov da se hrli naprijed u njegovom čitalačkom osvajanju. Na adolescentskom uzrastu posebno ih „privlače alternativni svjetovi, viteštvo, stilizirani jezik i fantastična bića i likovi, a radnja se temelji na shemama mitova, odnosno legendi“ (Dzimov, Batarelo Kokić 2016, 69).

Eksplikirajući svoj čitalački izbor, većina respondenata ističe da čitajući djela ove provenijencije imaju priliku da upoznaju mitove, legende i istorijski važne događaje i ličnosti, kako slovenskih tako i drugih naroda i kultura, što, između ostalog, doprinosi razumijevanju i prihvatanju njihovih kulturoloških struktura tj. običaja i vrijednosti. U svijetu fantastike pravda je obično dostižna, a identifikacija s junacima priče i distanciranje od njih omogućava da mali i mladi čitaoci zauzimaju različite (obično poželjne) etičke stavove i donose odluke na tom nivou. Oni naglašavaju kontinuiranu borbu junaka ovih djela protiv mračnih sila zla, pa se suština ovog izbora ne odslikava samo u eskapizmu, već je očigledno da ispitanici prepoznaju ključne ideje koje djela nose i pokazuju suštinsko razumijevanje navedenog žanra.

Odnos prema fantastičnoj književnosti formira se još u ranom djetinjstvu inkliniranjem prema bajkama, dok se kasnije manifestuje u izborima kompleksnijih bajkovitih struktura, fantastičnih priča te naučne

i mitske fantastike. Ispitivana populacija petaka u crnogorskim školama, pokazuje visok stepen interesovanja za narativnu prozu fantastičkog tipa, što autorka objašnjava dječjom potrebom za fikcionalnim svjetovima koji fizički pružaju mnogo više mogućnosti od postojećeg (Vučković 2012). No, i stariji adolescenti zadržavaju naklonost ka fantastičnom romanu i djelima epske fantastike uopšte, na šta upućuju prethodno pomenuta istraživanja srednjoškolske populacije (Plavšić, Ljubešić 2009; Stevanović, Randelović, Lazarević, 2020 i dr.).

Vršnjački dnevnik (59) kao epistolarna forma vrsta je koju učenici izdvajaju iz korpusa predloženih naslova, a klasik koji u školskim programima na ovim prostorima egzistira već pet decenija visoko se kotirajući u izborima savremene mlade populacije, jeste *Dnevnik Ane Frank*.

Od lektire mi se najviše svidio Dnevnik Ane Frank – ta knjiga je ostavila poseban utisak na mene jer mi se svidjela Anina hrabrost tokom tih godina u skloništu. I zapravo sam oduševljena koliko je ona stigla da uči i da čita i možda je baš to održavalo tokom vremena.

Ana je bila hrabra djevojčica i vjerovala je da će uspjeti da preživi. Divim se njenoj hrabrosti i želji da u tome istraje.

Dnevnik Ane Frank pročitao sam prošle godine, a nisam znao da će da bude za lektiru. Dopalo mi se djelo, Ana je hrabra djevojčica...

Sudbina mlade Jevrejke koja drugi svjetski rat, zajedno sa porodicom, provodi u skloništu, intrigira učenike opisom njenog života u posebnim okolnostima i odnosom prema dešavanjima u okruženju. Takođe, borbom da u zatočeništvu izazvanom ratnim okruženjem i posebno opasnim po jevrejski narod kojem pripada, a koje u tom trenutku garantuje opstanak dok ubuduće može značiti život i slobodu, pronađe nadu i vjeru da može biti bolje. Ispitivanje čitanosti diskurzivnih vrsta kod djece i mladih u Gradskoj knjižnici u Zadru, pokazalo je, takođe, da se iz tog korpusa, najviše čita *Dnevnik Ane Frank* (Kuvač Levačić 2013, 20).

Sljedeća kategorija iznjedrena iz snimljenih narativa jeste fenomen družine i druženja (52) svojstven ispitivanom uzrastu. U okviru nje jasno se ističu junaci-vršnjaci, drugarstvo i druženje, solidarnost i posvećenost, kao i fenomen humora. Iz tog domena učenici izdvajaju romane *Hajduci* i *Orlovi rano lete*, a uz ova dva ključna naslova, pominje se, u znatno manjoj mjeri, i roman Ferenc Molnara *Dječaci Pavlove ulice*.

„Hajduci“ su vesela i zabavna knjiga po svemu!

„Hajduke“ smo čitali u šestom razredu. Bilo je baš zabavno – likovi, njihovi nadimci, kako su otišli od kuće i kako su ih pronašli i vratili kućama. Ti su nestašluci nama bliski, kao i igra i druženje.

Knjiga „Orlovi rano lete“ posebno mi se dopala – opisano je vrijeme mira i vrijeme rata i djeca, njihova učiteljica i porodice u svemu tome.

Svidjela mi se knjiga „Dječaci Pavlove ulice“, svidjela mi se jer govori o družini dječaka koja se borila za svoje mjesto pod suncem...

Junaci ovih djela vršnjaci su učenika koji ih čitaju, s gotovo identičnim interesovanjima i željama, bez obzira na to što se radnja dešava na udaljenim vremenskim destinacijama⁸. U središtu romana za djecu *Hajduci* priča je o odrastanju grupe dječaka, a radnja je smještena u malom mjestu na obali Dunava, krajem 19. vijeka. Tematika je mirnodopska a naslov djela *Hajduci* simbolično najavljuje posebnosti protagonista priče i vrstu njihovog „podviga“. Donekle autobiografski, ovaj roman plijeni dječju pažnju kako tematikom, tako i humorom koji protkiva priču – od susreta s dječacima i njihovim nadimcima, preko situacija u školi i onih koji prate igru, preko „hajdukovanja“ kao kulminacije i, konačno, načina na koji se priča u romanu raspliće. Osobine dječaka, način na koji provode slobodno vrijeme, njihovi razgovori i igre, razotkrivaju likove ponaosob, pa se navedeni uzrast lako identifikuje s protagonistima djela. Roman je dio lektire u VI razredu, ali se rado čita i pamti kao jedno od najdražih djela koje tokom osnovne škole treba pročitati.

Hronotop romana *Orlovi rano lete* implicira mirnodopska i ratna dešavanja prije i za vrijeme drugog svjetskog rata u ambijentu jednog bosanskog sela, pa se u djelu formiraju dvije cjeline shodno okolnostima. Kontrast između ovih oprečnih društvenih pojava koje u cjelini i sudbonosno određuju ljudske živote, intenzivira se i prelama kroz prizmu dječjih doživljaja jedne i druge stvarnosti – mirnodopski život mališana vezan za školu, igru i nestašluke i ratne okolnosti koje zbunjuju odlascima dragih ljudi i zastrašujućom ozbiljnošću neprimjerenom djetinjstvu. I u ovom djelu djeca „hajdukovanjem“ izražavaju bunt u odnosu na okruženje, pa tematsko-motivsku strukturu djela čini druženje njegovih junaka i uzajamna briga i podrška u „dobru i zlu“. Stoga su snažan izazov za mlade čitaoce savremenog doba, jednako kao i za one koji su ga čitali onda kada je djelo nastalo.

⁸ Roman *Hajduci*, Branislava Nušića, objavljen je 1933. godine, a *Orlovi rano lete*, Branka Ćopića, 1959. godine.

Učenici ističu humor koji se kontinuirano protkiva kroz djelo što jeste jedna od najbitnijih dominantni Ćopićeve poetike (Milekić 2014), a pisac ga ostvaruje koristeći u svojim autorskim komentarima tip govora i pogled na svijet blizak narodnom pripovjedaču, prizore kontrastnog karaktera, te neočekivane obrte i duhovite poente... (Dimitrijević, 2014, 101). I Ćopićev jezik umnogome doprinosi njihovoj humornoj noti – raznovrsna leksika (lokalizmi, arhaizmi i pežorativni izrazi), dijalekatska obojenost jezika, pa tako i glagolski i imenički ekspresivi na funkcionalnostilskom planu njegovog jezičkog izraza postaju snažno sredstvo za postizanje kako šaljivog i humorističnog, tako i satiričnog efekta (Tepavčević 2014).

Osim što smo o djelima razgovarali, zamolili smo ispitanike da ih individualno rangiraju na skali procjene od jedan pa nadalje za svaki razred, s tim da prvorangirano bude djelo koje im se najviše dopada (Tabela 2 i Tabela 3).

Tabela 2: Djela rangirana po razredima.

Razred	Djela
VI	Branislav Nušić: <i>Hajduci</i> 5. <i>Vatra samotvora</i> Danijel Defo: <i>Robinson Kruso</i> (crnogorske narodne bajke) Erih Kestner: <i>Emil i detektivi</i> Mihailo Gazivoda: <i>Razgovor uz ogranj</i>
VII	Branko Ćopić: <i>Orlovi rano lete</i> 5. Mark Tven: <i>Tom Sojer</i> Džoan Rouling: <i>Hari Potter</i> 6. Džek London: <i>Zov divljine</i> Ferenc Molnar: <i>Dječaci Pavlove ulice</i> 7. Oskar Vajld: <i>Bajke</i> Radjard Kipling: <i>Knjiga o džungli</i> 8. Selma Lagerlef: <i>Saga o Nilsu Holgersonu</i>
VIII	Grozdana Olujić: <i>Glasam za ljubav</i> 5. Čedo Vuković: <i>Poruke</i> (odlomci) 6. Džek London: <i>Priče sa sjevera i juga</i> <i>Dnevnik Ane Frank</i> Žil Vern: <i>Petnaestogodišnji kapetan</i> Dž. R. R. Tolkin: <i>Gospodar prstenova</i> (odlomak, I dio)

Tabela 3: Ukupan poredak djela u odnosu na učeničko interesovanje (prvih 10 mjesta) na nivou sva tri razreda.

1. Branislav Nušić: <i>Hajduci</i>	6. Grozdana Olujić: <i>Glasam za ljubav</i>
2. <i>Dnevnik Ane Frank</i>	7. Erih Kestner: <i>Emil i detektivi</i>
3. Branko Ćopić: <i>Orlovi rano lete</i>	8. Žil Vern: <i>Petnaestogodišnji kapetan</i>
4. Džoan Rouling: <i>Hari Potter</i>	9. Dž. R. R. Tolkin: <i>Gospodar prstenova</i> (odlomak, I dio)
5. Danijel Defo: <i>Robinson Kruso</i>	10. Ferenc Molnar: <i>Dječaci Pavlove ulice</i>

U tabeli 2 vidljivo je da djelo *Hajduci* zadržava prvu poziciju u popisu lektirnih djela namijenjenih VI razredu, u VII razredu na prvom mjestu nalazi se roman *Orlovi rano lete*, dok su u VIII razredu učenici na prvo

mjesto pozicionirali roman Grozdane Olujić *Glasm za ljubav*. *Dnevnik Ane Frank* zadržava visoku drugu poziciju, dok na nivou razreda opada popularnost *Gospodara prstenova*. Dobra pozicija *Petnaestogodišnjeg kapetana* potvrđuje da Vern i dalje intrigira mlade čitaoce, čemu, kada je ovo djelo u pitanju, pridonio vršnjački momenat. Uočljivo je da su učenici, tokom samostalnog rangiranja, djela rasporedili na drugačiji način, čemu je, najvjerovatnije, doprinijela veća fokusiranost i duži vremenski interval koji su imali na raspolaganju da o knjigama iz prethodnih razreda detaljnije promisle.

U tabeli 3 predstavljen je raspored djela u ukupnom zbiru, u odnosu na učeničko interesovanje – prema njihovom pozicioniranju na prva tri mjesta u svakom razredu. Dok su tokom razgovora prednost dali *Gospodaru prstenova* i *Hariju Poteru*, u ukupnom zbiru prvu i treću poziciju zauzimaju djela koja se svrstavaju u klasike književnosti za djecu na eksjugoslovenskom prostoru – *Hajduci* i *Orlovi rano lete*. Prethodni status zadržalo je samo djelo *Dnevnik Ane Frank*, čak ga je i popravilo, jer u zbiru zauzima drugo mjesto na skali procjene. Rouling s *Hari Poterom* pokriva četvrto mjesto, a na petom je Defoov *Robinson Kruso*. Slijede Olujić, Kestner i Vern, dok se Tolkin, iako prethodno posebno istican, našao na poziciji devet.

Takav raspored lektirnih djela još jednom potvrđuje da se izbori ispitivanog uzrasta, shodno njegovim karakteristikama, i dalje odnose na tematiku drugarstva i druženja i epistolarnu formu – vršnjački dnevnik. Fantastični roman o dječaku čarobnjaku i njegovim prijateljima, iako je u konačnom zbiru izgubio primat, još uvijek se dobro pozicionira. Zasnovanost priče na školskom ambijentu Hogvortsu, druženju, igrama, nadmetanju u čarobnjačkim moćima i stalnom borbom protiv zla ovom na svijetu – učinili da učenici ovo djelo žele da čitaju u sklopu školske lektire, što će kod naredne analize biti još transparentnije.

Priča o pustom ostrvu i njegovim stanovnicima – Robinzonu Krusou i njegovom prijatelju Petku, i dalje je avanturistički roman koji privlači učeničku pažnju, pa se u ovom popisu našao na petom mjestu, iako ga tokom razgovora djeca nijesu posebno pominjala. Olujićkin roman o tinejdžerskoj ljubavi u ukupnom zbiru zauzima šestu poziciju, a prate ga klasici Kestner, Vern i Molnar. Ovakva učenička opredjeljenja aktuelizuju pitanja koja je istakla Gabelica (2015): *šta je, zapravo, savremena književnost? može li savremenoj književnosti pripadati i književni klasik ukoliko ga današnje generacije djece biraju i rado čitaju?* Sve, naravno, zavisi s kojeg stanovišta posmatramo navedenu problematiku. Tematski, interesovanja učenika shodno uzrastu, u samoj biti, nijesu se mnogo promijenila – oni i dalje biraju djela karakteristična za period rane adolescencije, ističući, uprkos intenzivnom prisustvu najnovijih žanrova

mitske fantastike i horora s neobičnim vršnjačkim, često vampirskim drušinama, zapravo one koje su im najbliže – realističke hajdučke družine davno prošlih vremena, no jednako aktualnih djetinjih i mladalačkih ograničenja i nevolja, protkane humorom. „Suvremenost tih djela predodređena je činjenicom da ih današnja, suvremena djeca čitaju“ (Gabelica 2015, 62).

Ono što bi bilo zanimljivo istražiti jeste – kako se Tolkin našao gotovo na začelju učeničkog izbora prvih deset lektirnih djela? Šta se to, zapravo, *Gospodru prstenova*, u jednom trenutku, dogodilo? Je li to zasićenost tematikom, izvjesna zrelost mladih čitalaca ili su se, moguće, pojavili neki novi izazovi?

Djela koja učenici sami biraju

Kao pandan usmjerenom i donekle ograničenom izboru programom ponuđenih djela, naredna tema odnosila se na *djela koja učenici sami biraju*. Prva kategorija, kao i kod prethodne teme, jeste književni žanr, pa sumiranje rezultata pokazuje da se i pri samostalnim izborima respondenti opredjeljuju, prije svega, za naučnu i mitsku fantastiku, u čiji kontekst svrstavaju i avanturu (66). Odmah nakon toga slijedi vršnjački dnevnik (60), horor misterije (47), romani s tematikom tinejdžerske ljubavi (43) i detektivski romani (42). Manji broj ispitanika za izbor djela koristi i neke druge kriterijume (15). Osim vrste djela, zamolili smo ih da navedu i njihove naslove, pretpostavljajući da ćemo dobiti precizniji podatak o njihovom čitalačkim interesovanjima.

S *epskom fantastikom* (66) ispitanici povezuju *avanturu*, pa svoj izbor, između ostalog, obrazlažu dinamičnošću radnje i velikim brojem zanimljivih događaja u romanesknom tkivu djela.

Volim da čitam naučnu fantastiku i avanturističke romane.

Zanimljivi su jer likovi prolaze kroz različite avanture i meni to drži pažnju dok čitam.

Volim da čitam epsku fantastiku – sviđa mi se posebno. Zanimljivo mi je nekako...

*Volim avanturističke romane i epsku fantastiku. Od epske fantastike najviše mi se sviđa *Gospodar prstenova*.*

Od romana najviše volim naučno-fantastične, jer su mi zanimljiva sva ta čudesna bića, volim sve akcije koje se u njemu dešavaju.

Volim naučnu fantastiku jer je to nešto što nije stvarno, pa možemo da zamišljamo događaje...

Uvijek ću izabrati neko avanturističko djelo gdje je radnja malo dinamičnija...

U popisu djela koja bi iz ove grupe predložili za čitanje nalaze se: Ž. Vern: *20.000 milja pod morem*, *Put u središte zemlje*; D. Adams: *Autostoperski vodič kroz galaksiju*; Dž. Rouling: *Hari Poter* (više djelova)⁹; Dž. R. R. Tolkien: *Gospodar prstenova* (više djelova), *Hobit*; Ž. Orvel: *Životinjska farma*, L. Bardugo: *Senka i kost – trilogija Griša I*, Tešić: *Kosingas: Buđenje Svarogovo*, B. Mal: *Utočište za bajke*, M. Ende: *Beskrajna priča*.

S obzirom na to da ispitivna populacija na prvo mjesto pozicionira djela naučne i mitske fantastike kada usmeno razmatraju popis lektirnih djela¹⁰ i kada sami prave izbore – očigledno je da je navedeni žanr, zapravo, primarni izbor osnovaca. Kako se uzrast osmog razreda (13, 14 godina) nalazi u herojskom razdoblju čitanja (12. do 15. godine, prema Bühler i Engelmann, u Kuvač Levačić 2013), odnosno u fazi moralizma (prema Rosandić 2005) oni likove posmatraju s moralnog stanovišta pronalazeći svog „idealnog junaka“ kojeg krasi moralnost, plemenitost i neustrašivost i iznose o njemu sopstvene moralne ocjene i stavove i, identifikujući se s njim, spasavaju planete, zemlje i narode. Junaci fantastične proze najčešće posjeduju natprirodne osobine i moći koje ulivaju povjerenje u snagu i uspjeh borbe za pravdu, koliko god prepreka da se na tom putu pojavi. No, i u realističkoj prozi koju ispitanici biraju pojavljuju se snažni, upečatljivi i pravedni likovi zahvaljujući čijoj se čestitosti, odlučnosti i snazi svi zapleti uspješno rješavaju.

Osim tematike navedenih djela i argumenata koje su učenici za njihovo čitanje iznijeli, smatramo da popularnosti ovih naslova i njihovom pozicioniranju u centar čitalačkog interesovanja mladih (pa i starijih) čitalaca, posebno doprinosi njihova ekranizacija. Sve savršenija filmska tehnika fascinantno dočarava hronotop savremene fantastike konstituisan od magičnog prostora i magičnog vremena, pri čemu se magični prostor strukturira na više načina: kao zatvoren sekundarni svijet (radnja djela se u cjelini odvija u natprirodnoj ravni), otvoreni sekundarni svijet (radnja se odvija u realnom/primarnom i magičnom/sekundarnom svijetu) ili implicirani sekundarni svijet (u onim djelima u kojima magično prodire u realno okruženje), pri čemu se vrijeme provedeno u magičnom svijetu ne podudara s vremenom u

⁹ „Serijal o Hariju Poteru spada u najpopularnije i najvoljenije serijale u istoriji izdavaštva, čije su knjige prevedene na 80 jezika i prodane u neverovatnih pola milijarde primeraka. Neretko se kaže, sasvim s razlogom, kako je Hari Poter doprineo da mlađi čitaoci širom sveta zavole knjigu i da ljubav prema čitanju ne uzmakne pred drugim, savremenim oblicima zabave“ (Dragomirović, nedeljnik Vreme, jul 2022).

¹⁰ Pa i kada ih samostalno rangiraju pojedina ne gube visok status.

stvarnom svijetu (Nikolajeva 2003: 142–143). Filmska umjetnost uzimajući za podlogu književnost, uvodi vizuelne i audio efekte, sliku i njene brze promjene te mnogostruke i sve savršenije filmske efekte kreirajući prostor koji plijeni pažnju čak i onih gledalaca koji ovaj filmski žanr primarno ne biraju. Filmska industrija se, od samih početaka do danas, u značajnoj mjeri oslanja na književoumjetnička ostvarenja, pa je snaga filma zapravo u tome što je iz književnosti preuzimala najbolje – likove, teme, žanrove, sadržajne komponente, pa i konstrukcijska romaneskna načela (Pavičić 2013). Osim toga, Plavšić i Ljubešić (2009) ističu da ova djela vjerovatno imaju visoku popularnost¹¹ i zbog upliva marketinških djelatnosti kojima se izdavači njihovih autora služe, kao i činjenice da zauzimaju značajan medijski prostor, s čime se, uz uvažavanje svih njihovih književnih kvaliteta, uglavnom možemo složiti.

Izbor *dnevnika* (60) ispitanici obrazlažu činjenicom da je autor obično njihov vršnjak ili je pak na taj način djelo pisano (u prvom licu), tj. dnevnik „piše neko ko je kao mi“, što očito doprinosi lakšem povezivanju s autorom djela i njegovim protagonistima. Oni predlažu naslove S. Taunzend: *Tajni dnevnik Adrijana Mola* i A. Pantermiler: *Dnevnik jedne skoro pa tinejdžerke*.

Na trećem mjestu nalazi se forma koju učenici nazivaju *horor misterije*¹² (47) za koje kažu da je ono što se u njima nalazi „neobično i zastrašujuće“, da „ne postoji, ali je zanimljivo“ i „vuče nas da čitamo“: *Volim horor misterije zato što ima puno iznenađenja, npr. ja očekujem da se desi nešto a onda se desi totalno drugo! To me privlači da još više čitam.*

Horor je, očigledno, žanr koji privlači mlade čitaoce. U nekim klasifikacijama književnih vrsta, horor i detektivski romani podvode se pod misterije. Određen paradoksima i dominantnom osobinom koncentrisanom u estetskoj namjeri da kod čitalaca izazove stravu, horor se ostvaruje izborom tematike pogodne za dostizanje navedenog cilja, kao i osobenom žanrovskom retorikom podređenom zadatku „da kod čitaoca proizvodi osećanja neizvesnosti, strepnje, jeze, straha, iznenađenja, neočekivanog šoka i groze, pri čemu su ta osećanja za čitaoca istovremeno odbojna i privlačna“ (Ognjanović, 2014, 39). Tematika ovih romana u skladu s nazivom (*horor* lat. nakostriješiti se)

¹¹ Uzrast 14 do 18 godina – *Hari Potter* prvo mjesto, *Gospodar prstenova* četvrto; 19 do 23 godine – *Hari Potter* drugo mjesto, *Gospodar prstenova* treće; a od 24 do 28 godina – *Gospodar prstenova* treće mjesto, *Hari Potter* šesto. (Plavšić, Ljubešić 2009).

¹² Naziv *horor misterije* koristi se u filmskoj produkciji da označi udvojeni filmski žanr.

bira se i strukturira tako da čitaoca šokira i uplaši, tretirajući teme smrti i zagrobnog života, gdje obitavaju demoni, zli duhovi, vještice, vampiri, vukodlaci i druga monstrozna bića, a djeca ih ipak čitaju! Objašnjenje, moguće, leži u izazovu susreta s onim što uznemirava i plaši, pri čemu se aktivira strah, kao najstarija i najjača ljudska emocija koja budi iskonski instinkt – zaštititi sebe od drugoga. Stoga, „odgovor leži u čovjekovoj prirodi, koja ga tera da se bavi nepoznatim i potencijalno opasnim” (Jelisavčić, 2018, 352), a sigurno okruženje doma u kojem se čitanje najčešće odvija, olakšava susret sa stravičnom atmosferom djelom. Ispitanici su u odovorima koje smo prethodno istakli, zapravo, iskazali svoje razumijevanje ovog žanra i naveli razloge za njegovo čitanje. Sudeći po navedenim karakteristikama, učenici su dobro odredili djela kojima su svoj izbor potkrijepili: K. Dž. Doerti: *Noćna škola* (svi djelovi), M. Banićević: *Demon školske biblioteke*, R. Rigs: *Dom gospođe Peregrin za čudnovatu djecu*.

Romani s tematikom tinejdžerske ljubavi koja se „svima dešava, pa je zanimljivo“ očekivano su izbor ispitivanog uzrasta (43):

Tokom ljetnjeg raspusta čitam one koje me interesuju, dramske i ljubavne romane jer iz njih mogu da se izvuku velike poruke za život, a najviše volim da čitam knjige koje su napisane po istinitom događaju. Smatram da to može da me nauči raznim lekcijama u životu i da mi da neku veću hrabrost da naučim nešto novo.

Iz ovog opusa izbor je djelo Dž. Grin: *Krive su zvezde*, o kojem kritika ima oprečne stavove.

Pažnju učenika u slobodnom izboru zadržavaju i detektivski romani (42), jer u njima „tragamo za istinom“ i „sami otkrivamo počinioc zla“.

Ja inače čitam detektivske romane, interesuje me misterija, hoću da probam da smislim sama, da riješim ko je izvršio zločin ili šta se desilo i kako će se završiti... Kao kod Agate Kristi.

Osim Agate Kristi, biraju Dojlovog *Šerloka Holmsa*.

Iako ih u svijet navedenog književnog žanra uvode djela iz opusa književnosti za djecu (npr. *Emil i detektivi*), ispitivana populacija ističe detektivske romane namijenjene odraslima. Od samog postanka na granici trivijalne i umjetničke književnosti, detektivski žanr plijeni pažnju čitalaca svih uzrasta, pa ga i naši respondenti u značajnom broju biraju kao vanškolsko čitalačko štivo. Komponovani po uzusima specifičnim za sami žanr, s karakterističnim kriminalnim i pravosudnim motivima i motivima zagonetke (Čapek u Mandić, 2015), izazivaju čitaoc da se detektivskim traganjima svesrdno pridružuju.

Postoje i drugi kriterijumi za izbor djela (15), pa pojedinci ističu obim knjige i uzbudljivu sadržinu:

Zavisi od same knjige, pripovijetke, romana, pjesme – samog djela – njegove sadržine.

Ne biram po tome, samo što mi izgleda uzbudljivo uzmem pa čitam.

Mada neću uzeti neku knjigu od 2500 strana. Uživam u čitanju.

Više volim kada su djela malo duža, ali ne predugačka.

Volim da čitam pripovijetke, jer su kraće, više mi drže mi pažnju.

Možda pripovijetke ili pjesme, ne znam... nekako, lakše mi je da pročitam i pratim sve to...

Poezija gotovo da se ne pominje u učeničkim odgovorima, a javila se u trenutku kada su ispitanici obrazlagali izbor djela u odnosu na njihov obim, pa im je lakše da pročitaju i prate pripovijetku i pjesmu, od obimnije forme djela. Istina je da se pripovijetka i pjesma zarad svoje dužine mogu relativno brzo pročitati, no uzrok tome što učenici ne biraju poeziju kao čitalačko štivo može ležati u alegoričnosti pjesničkog jezika, kompleksnosti poetskog izraza kompresovanog u stihove i strofe pregnante značenjima do kojih treba doprijeti. Poeziju manje od proze bira i mlađi i stariji uzrast od istraživanog, kako u okruženju, tako i šire. Prethodno pomenuto istraživanje čitalačkih interesovanja u Crnoj Gori pokazalo je da su i mlađi učenici manje zainteresovani za liriku u odnosu na prozne i dramske vrste, a kao razlog navodi se to što nastavnici uglavnom traže da se lirske pjesme uče napamet (Vučković 2012). Istraživanje čitalačkih navika učenika srednjih škola takođe je pokazalo da „poeziju čita najmanji broj srednjoškolaca (1,5%)“ (Stevanović, Ranđelović, Lazarević 2020, 147). Identičan odnos mladih čitalaca prema poeziji pokazuju rezultati istraživanja realizovanih van regiona, a kao jedan od razloga za to navodi se njena nepovezanost s realnim životnim okolnostima i savremenim događajima (Dias 2010; Manuel & Carter 2015; Pike 2000).

Predloge djela kao što su *Tvrđava*, Selimović i *Čovek po imenu Uve*, F. Bakman, smatramo uticajem starijih osoba iz okruženja, dok se Orvelova *Životinjska farma* koju su predložila dva učenika, nalazi na popisu djela predloženih za čitanje kod kuće u devetom razredu (Program 2017).

Nekima je čitanje prestalo biti zanimljivo: *Kod kuće sam prije čitao Zabavnik, ali više ne. Ne znam zašto, nije mi više zanimljivo...*

Konačno možemo zaključiti da osnovci od djela ponuđenih u školskoj lektiri visoko rangiraju djela fantastične provenijencije, potom formu vršnjačkog dnevnika i roman družine, te avanturističke i detektivske romane, kao i romane koji se odnose na tinejdžersku ljubav. Kada predlažu djela van popisa školske lektire, poredak u odnosu na

vrstu djela gotovo je identičan, s tim što se roman družine sad ne pojavljuje, ali izranjaju horor (misterije).

Uvid u istraživanja u čijem se fokusu nalaze čitalačka interesovanja učenika rane adoslescencije, ali i srednjoškolskog uzrasta, pokazala su da adolescenti u regionu imaju veoma slične izbore. Analiza čitalačkih interesovanja učenika srednjih škola iz regiona u odnosu na književnu vrstu, pokazuje izvjesni kontinuitet u odnosu na izbore koje su napravili naši osnovnici: naučnofantastični romani (19,7%) pozicioniraju se odmah nakon stripova kojima srednjoškoci u velikom procentu daju prednost (30,5%), a slijede kriminalistički (17,3%) i ljubavni romani (15,4%) (Stevanović, Ranđelović, Lazarević 2020). U već pomenutom istraživanju realizovanom u bibliotekama, mladi čitaoci uzrasta 14 do 18 godina¹³, u izboru deset omiljenih djela, *Harija Potera* pozicioniraju na prvo mjesto, na četvrtom se nalazi *Gospodar prstenova*, dok su između njih *Sumrak* i *Mi djeca s kolodvora Zoo*¹⁴, a najomiljeniji autori su Rouling, Stine i Tolkin (Plavšić, Ljubešić 2009). Rezultati istraživanja u okviru projekta *Boys reading* (2016)¹⁵ pokazali su da dječaci uzrasta od 11 do 15 godina za čitanje biraju djela iz sljedeće tri kategorije: fantastična proza i naučna fantastika, distopija te romani/pripovijetke¹⁶ (CARDET 2015) što je gotovo identično s rezultatima našeg istraživanja. Takođe, potvrđene su jake generacijske veze mladih i na evropskom prostoru što je zasigurno posljedica savremenih tehnologija koje utiču na formiranje zajedničkog tržišta omogućavajući čitaocima pristup istim knjigama ili onim slične kategorije (Dzimov, Batarelo Kokić 2016). Na međunarodnom nivou adolescenti, takođe, biraju slične vrste književnih djela (Coles, Hall 2002; Clark, Foster 2005; Logan, Johnston 2010), iako se sami naslovi mogu razlikovati.

Kada je nastava književnosti u pitanju, postoji više faktora koji mogu osporiti kvalitetnu komunikaciju učenika s književnoumjetničkim djelom, a jedan od njih je neuvažavanje njihovih čitalačkih interesovanja, što može biti razlog za izbjegavanje samostalnog čitanja

¹³ Plavšić, Ljubešić 2009, 134.

¹⁴ Slijede: *Da Vinčijev kod*, *Mladi mjesec*, *Pomrčina*, *Princezini dnevnic*, *Bilješke jedne gimnazijalke* i *Noć vještica*.

¹⁵ Projekta „Boys reading“ (2014-2015) je međunarodni projekat sedam evropskih univerziteta, koji je vodio Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, a ključna aktivnost bila je istraživanje čitalačkih navika dječaka.

¹⁶ Dječaci u Hrvatskoj dominantno izdvajaju *Harija Potera*, *Tolkinovog Hobita* i *Kolinsove Igre gladi*. Na spisku su i *Dnevnik Ane Frank*, *Junaci Pavlove ulice* F. Molnara, kao i Vernov *Put oko svijeta za osamdeset dana* (CARDET 2015).

školske lektire (Benjak, Požgaj Hadži 2013). Da bi se takva prepreka prevazišla, potrebno je kontinuirano praćenje učeničkih izbora i savremenih tokova u oblasti književnosti namijenjene djeci i mladima, te osim klasika iz ove oblasti, uvoditi nova djela, ali i ona koje su svojom tematikom svježija i djeci inspirativna, bez obzira na to kada su nastala. Samo nastavnik koji prati savremene tokove u oblasti književnosti za djecu i mlade, može blagovremeno odreagovati na očuvanje čitalačkih navika svojih učenika i doprinijeti daljem razvoju ljubavi prema lijepoj književnosti. Djelimična otvorenost programa, prilika je da se, kako u osnovnoj, tako i u srednjoj školi, bez administrativnih procedura kontinuirano osvježavaju programski sadržaji i uvode novi, djeci i mladima zanimljivi naslovi. Istraživači ove oblasti ističu da u radu s adolescentima treba uzeti u obzir njihovu potrebu za autonomijom i priznanjem vršnjaka (Alexander i Fox 2011), što je još jedan argument koji ide u prilog intenzivnijeg prihvatanja prethodno pomenute mogućnosti. Uvažavanje njihovih interesovanja van tog popisa otvara prilike za detaljniju analizu odabranih naslova i pozicioniranje takvih djela u odnosu na njihovu književnoumjetničku vrijednost uz pomoć stručne osobe tj. nastavnika.

Završna riječ

Prethodna analiza pokazuje da ispitivana populacija (učenici uzrasta 13 godina, tj. rane adolescencije) većinom čita djela školske lektire i o pročitanom prosuđuje formirajući sopstvena mišljenja te možemo konstatovati da im je čitanje kao školska obaveza važno, ali da mu se posvećuju i van tog konteksta.

Sudeći po učeničkim narativima, pojedina djela predviđena programom posebno plijene njihovu pažnju, pa se ponavljaju i u samostalnim izborima. To su, u obje situacije, djela koja pripadaju fantastičnoj prozi – iz popisa školske lektire *Hari Potter* i *Gospodar prstenova*, a u slobodnom izboru, osim klasika (Vern), navode i djela novije književne produkcije. *Dnevnik Ane Frank* veoma je omiljeno djelo koje se čita u školi, a epistolarna forma javlja se i kada učenici sami biraju: *Tajni dnevnik Adrijana Mola* i *Dnevnik jedne skoro pa tinejdžerke*. Od djela školske lektire ispitanici ističu i realističke romane o družinama, posebno Nušičeve *Hajduke* i Čopićev roman *Orlovi rano lete*, dajući im u individualnom rangiranju prednost nad fantastikom uopšte, pri čemu je, u konačnom poretku, Tolkinov roman ostao na začelju rang liste od deset naslova.

U samostalnim izborima, osim romana epske fantastike, ispitanici navode horor, avanturističke i detektivske romane i one koji se odnose na tinejdžersku ljubav, pa je jasno da biraju one žanrove koji pripadaju

razdoblju njihovog književnog razvoja. Komparacija sa sličnim istraživanjima pokazala je da se, kada su žanr i vrsta djela u pitanju i dijelom njihovi naslovi, kako u školskom, tako i u vanškolskom čitanju, opredjeljenja ispitanika u velikoj mjeri podudaraju s izborima vršnjaka iz regiona i šire, čemu doprinosi jaka generacijska povezanost zasnovana na savremenoj tehnologiji. Sve skupa ukazuje na generacijski trend kada je izbor čitalačkog štiva u pitanju.

Kao razlog za izdvajanje pojedinih djela kroz čitav učenički narativ emanira njihova *zanimljivost* – likovi, događaji i radnja u cjelini, junaci koji su uspjeli da savladaju različite prepreke u izmišljenom i realnom svijetu, s kojima strahuju i raduju se... Humorna nota realističkih pripovijesti posebno im je važna. Ističu i mogućnost da putem čitanja steknu određeno životno iskustvo, kao i uopštene ideje djela – isticanje dobra i borbu protiv mračnih sila zla u svijetu.

Korpus naslova koje učenici navode kao samostalan izbor može biti podstrek za dalja istraživanja i osnova za promišljanje prilikom planiranja nastave književnosti na različitim nivoima. Takođe, i razlog da se nastavi s ispitivanjem čitalačkih izbora, što može višestruko doprinijeti opstanku i dajem razvoju ljubavi prema književnosti. To je, istovremeno, način da se ova nastava individualizuje i konsoliduje kao kritička promišljaonica i istraživačko-kreativna kontinuirana radionica u kojoj se zrcale lični doživljaji i promišljanja i, u živoj diskusiji zasnovanoj na argumentima, dolazi do zaključaka i stavova ili se uspostavljaju nove dileme i problemi koje valja razriješiti.

Rezultati istraživanja dokaz su, takođe, da se tokom nastave književnosti u savremenim okolnostima još uvijek mogu uspješno oblikovati budući posvećeni čitaoci, dakle, tragači za dobrom knjigom i njeni iskreni poklonici. Stoga je zadatak odraslih, kao kreatora i realizatora obrazovanja, da se razvoju čitanja o čijem smo značaju dosta toga prethodno rekli, organizovano i sinergetski posvete te da se sami mijenjaju prihvatajući promjene zarad onih koje obrazuju i vaspitavaju.

LITERATURA

Benjak, Mirjana, Vesna Požgaj Hadži. K prevladavanju komunikacijskih zapreka u nastavi književnosti. U: *Čitanje za školu i život. IV. simpozij učitelja i nastavnika hrvatskoga jezika*, Zbornik radova. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2013.

Божић, Снежана В., Александар М. Новаковић. О читалачким навикама средњошколаца и настави књижевност. *Иновације у настави*, XXXIII, 2020/3, стр. 14–27, 2020. doi: 10.5937/inovacije2003014

Braun, Virginia, Victoria Clarke. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101, 2006.

<https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a> pristupljeno 14.8.2022.

- CARDET. *Dječaci čitaju: priručnik*, 2015.
Dostupno na: <http://www.boysreading.org/website-toolkit/Croatia/>
pristupljeno 14.8.2022.
- Clark, Christina. Setting the vaseline: The National Literacy Trust's first annual survey into reading – 2010. London: The National Literacy Trust, 2012.
- Clark, Christina, Amelia Foster. Children's and Young People's Reading Habits and Preferences The who, what, why, where and when. Reading Connects Survey. London: National Literacy Trust, 1–94, 2005.
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED541603.pdf>
- Coles, Martin, Chirstine Hall. Gendered readings: Learning from children's reading choices. *Journal of Research in Reading*, 25(1), 96–108, 2002.
- Dias, Patric. How and why does poetry matter? And what do we do about that?' *Learning Landscapes Poetry and Education: Possibilities and Practices*, 4(1), 21–27, 2010.
- Димитријевић, Маја. У свету незлобивога смеха – хумористичка прича за децу Бранка Ђопића. У: *Ђопићевско моделовање реалности кроз хумор и сатиру*. (Ур. Тошовић, Б.). Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität, Бањалука: Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, 101–111, 2014.
- Dragomirović, Nikola. Četvrt veka čarobnjaštva. *Vreme*, 21. jul 2022.
<https://www.vreme.com/mozaik/cetvrt-veka-carobnjaštva/>
- Dzimov, Snježana, Ivana Batarelo Kokić. Zavičajnost i knjige koje adolescenti vole čitati, U: *Djetinjstvo i zavičajnost: jesu li u krizi?*, zbornik radova. Split: Gradska knjižnica Marka Marulića, 66–73, 2016.
- Fraenkel, R. Jack, Norman E. Wallen. *How to Design and Evaluate Research in Education*. Boston: McGraw Hill, 2000.
- Gabelica, Marina. Dječja književnost Y generacije. *Hrvatski iseljenički zbornik*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 60–74, 2015.
- Grosman, Meta. *U obranu čitanja, čitatelj i književnosti u 21. stoljeću*. Zagreb: Traduki, Algotitam, 2010.
- Halmi, Aleksandar. *Strategije kvalitativnih istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2005.
- Jelisavčić, Marijana. U zagrobu nešto diše: tema smrti u pripovedačkim zbornicima Nešto diše u mojoj torti i Zagreb. Zbirka hrvatskog horora. U: *Smrt u opusu Vladana Desnice i europskoj kulturi: poetički, povijesni i filozofski aspekti, Zbornik radova s desničinih susreta 2017* (ur. Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina). Zagreb: Filozofski fakultet Univerziteta u Zagrebu, 351–364, 2018.
- Krnjaić, Zorana, Ivana Stepanović i Dragica Pavlović Babić. Čitalačke navike srednjoškolaca u Srbiji. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, god. 43, br. 2 Beograd: IPI, 266–282, 2011.
- Kunac, Sani. Učestalost čitanja adolescenata i njihovi stavovi o čitanju. *Čitanje u ranoj adolescenciji*. (Ed. Batarelo Kokić, i., Bubić, A, Kokić, T., Mandarić Vukušić, A.). Split: Sveučilište u Splitu, 61–78, 2013.

- Kuvač-Levačić, Kornelija. Razvoj i vrste čitanja, tipologija čitatelja s obzirom na čitanje »neknjiževnih« tekstova. *Čitanje za školu I život, V. simpozij učitelja i nastavnika hrvatskoga jezika, Zbornik radova* (Ur. Mićanović, M.). Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 13–22, 2013.
- Logan, Sara, Rona Johnston. Investigating gender differences in reading. *Educational Review*, 62(2), 175–187, 2010. <https://doi.org/10.1080/00131911003637006>
- Милекић, Валентина. Хумор и меланхолија у Ћопићевим романима. У: *Ћопићевско моделовање реалности кроз хумор и сатиру*. (Ур. Тошовић, Б.). Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität, Бањалука: Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, 123–134, 2014.
- Mandić, Igor. *Principi krimića: konture jednog trivijalnog žanra*. Zagreb: V.B.Z., 2015.
- Manuel, Jacqueline, Don Carter. Current and historical perspectives on Australian teenagers' reading practices and preferences. *Australian Journal of Language and Literacy*, 38(2), 115–128, 2015.
- Nikolajeva, Maria. Fairy Tale and Fantasy: From Archaic to Postmodern u: *Marvels & Tales* 17/1(2003): pp 138–156.
- Ognjanović, Dejan. *Poetika horora*. Novi Sad: Orfelin, 2014.
- Pavičić, Jurica. Suvremeni prozaik pred izazovom »smrti čitanja«. *Čitanje za školu I život, V. simpozij učitelja i nastavnika hrvatskoga jezika, Zbornik radova* (Ur. Mićanović, M.). Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 6–12, 2013.
- Plavšić, Marlena, Marko Ljubešić. Književni interesi mladeži (na području Istarske i Primorsko-goranske županije). *Metodički obzori* 4 (2009)1–2, 125–142, 2009.
- Predmetni program Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost, I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII i IX razred osnovne škole*, Podgorica: Zavod za školstvo, 2017.
- Predmetni program Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost, I, II, III i IV razred opšte gimnazije*. Podgorica: Zavod za školstvo, 2020.
- Rosandić, Dragutin. *Metodika književnog odgoja*. Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- Solar, Milivoj. *Ukus, mitovi, poetika*. Beograd: Službeni glasnik, 2010.
- Stevanović, Jelena, Branislav Ranđelović i Emilija Lazarević. Čitalačke navike učenika srednjih škola u Srbiji. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, godina 52, br.1, 136–180, 2020.
- Терпавчевић, Миодарка. Неке морфолошко-синтаксичке карактеристике именичких и глаголских лексема у дјелима Бранка Ћорића. У: *Ћопићевско моделовање реалности кроз хумор и сатиру*. (Ур. Тошовић, Б.). Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität, Бањалука: Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, 495–508, 2014.
- Wolf, Maryanne. *Čitatelju, vrati se kući*. Zagreb: Ljevak, 2019.
- Вучковић, Дијана. Читалачка интересовања ученика петог разреда основне школе. *Књижевност за децу и омладину – наука и настава*, пос. изд, књ. 15, 195–211, 2012.

**IN-SCHOOL READING AND FREE CHOICES –
WHAT THE EIGHTH-GRADERS PREFER AND WHY**

The context in which modern young readers grow up is more complicated and demanding than the context in which readers grew up at the end of the last century, and the beginning of this century when mobile phones were the privilege of adults for establishing fast and functional communication. The overall development of science, especially progress in the field of communication technologies, creates some new and different conditions for reading, and thus the readers themselves. In such circumstances, it is difficult to set boundaries and impose choices – the fact is that trivial or easy literature, through whose textual fabric the reader breaks through without much cognitive effort and still discovers the meaning, increasingly influences the decisions and choices of children and young people, but also older and more mature readers. Therefore, a complex language activity such as reading has been put in the focus of many scientific disciplines whose field of research contributes to elucidating its peculiarities and significance for man and his activity as a whole, because "the complexity of cognitive, metacognitive, affective, social-historical and overall contextual determinants of reading requires a multidisciplinary and interdisciplinary approach and the necessary cooperation of various disciplines within the humanities, social and medical sciences" (Pšihistal 2013, 44). Reading literacy is a key factor in education, life, and work in the modern age, which is recognized in the Montenegrin subject curricula for teaching the mother tongue and literature in primary (2017) and secondary schools (2020) and is noticeable in educational and knowledge outcomes aimed at the development of both different reading strategies and this demanding cognitive skill as a whole. Concerning the described topic, in this paper, we also cite the results of research into the reading interests of children and young people carried out in Montenegro and the region, and we also refer to international research from similar fields, given that the problem of (non)reading among young people is a global trend. The mentioned topic in the region was mostly researched at the high school age, but considering that the researched population (primary school eighth-graders) goes to high school as the next level of education, and a step forward in the development of literacy competence, of which reading is an inseparable part, the mentioned results we considered significant for our research. The list of works to be read at home in mother tongue and literature subject curricula in primary and secondary schools is always an acute topic that raises many questions: What corrections should be made about the existing selection? How and to what extent should we represent the classics of children's literature, but also introduce new authors, and from which areas? What is the attitude of the students towards the works already represented in the curricula and do they want to read the school reading material? To what extent do the themes presented in those works provoke and intrigue young readers and do they want to devote themselves to such works? The goals of the overall research were multiple, but for this work, we singled out the following: to reach the reading interests of primary school eighth-graders through their

attitude towards reading the recommended works of school reading and the free reading choices of literary-artistic works, examining at the same time which genre they prefer and why. The aforementioned part of the research was guided by two research questions formulated following the set goals: *Which works of school reading do students like to read and why? Which works do they choose and why?* In doing so, we considered works for reading at home from the previous two grades (sixth and seventh) and those that are read in the eighth grade (19 in total) that the respondents had just finished. The interviews were conducted in the last month of the school year, that is when the reception of the mentioned works and the activities accompanying the work on them are mostly finished. Reflection and discussion on the above-mentioned issue can offer an interesting starting point for certain adaptations of the reading material and the selection of works in the subject curricula, as well as adequate reading motivation for small and young readers. At the moment when, first of all, the national criterion is satisfied, given that a significant corpus usually consists of aesthetically valuable works of national literature, and the criterion for choosing representative works of world literature is also met, then the current and challenging titles for students must be taken into account.

The research corpus consisted of eighth-grade students from three primary schools in Podgorica (72 students – 38 girls and 34 boys). They are one year before the end of primary school education, which means that during literature classes, in addition to improving their reading strategies of literary and artistic texts, they were able to acquire an age-appropriate corpus of literary theoretical knowledge and adopt basic concepts and notions from the theory of literature, based on which they can improve their analytical-synthetic abilities in the process of accepting the artistic creation and deepen their understanding and experience of the literary work. Also, the entire previous education, as well as the context in which they live, can significantly influence their reading preferences and choices. We based the discussion of the obtained data on a qualitative thematic analysis, which was preceded by a detailed study of the recorded material, then its coding by highlighting the most important meanings and ideas extracted from the student narratives and the formulation of the appropriate categories (19). The categories were then classified into four themes that correspond to the research questions (Brown, Clark 2006). The analysis of the results of the research shows that the studied population (students aged 13, ie early adolescence) reads school textbooks, but also makes independent reading choices, and judges what they read, forming their own opinions. Therefore, we conclude that reading is important to them as a school obligation, but that they devote themselves to it outside of that context as well. Judging by the students' narratives, in both categories the works that belong to fantastic prose and epic fiction especially attract attention, so explaining their choice of readers, most of the respondents point out that by reading works of this provenance they have the opportunity to learn about myths, legends, and historically important events and personalities of different peoples and culture, which, among other things, contributes to the understanding and acceptance of their cultural structures, i.e. customs and values. Also, the wonder of new

worlds, a constellation of unusual characters equipped with fascinating powers and their adventures, countries, and regions that function in special, unknown in everyday life, but at the same time in perfect ways, obviously capture the attention of young readers. In the world of fantasy, identifying with the heroes of the story and distancing themselves from them allows young readers to take different (usually desirable) ethical positions and make decisions on that level. They emphasize the continuous struggle of the heroes of these works against the dark forces of evil, so the essence of this choice is not only reflected in escapism, but it is obvious that the respondents recognize the key ideas that the works carry and show an essential understanding of the mentioned genre. In this sense, Harry Potter (Rowling) and *The Lord of the Rings* (Tolkien) are highly positioned, but also Jules Verne and his works, as well as recent literary productions (Adams: *The Hitchhiker's Guide to the Galaxy*, Bardugo: *Shadow and Bone - Grisha I trilogy*, Tešić: *Kosingas – Svarog The Awakening*, Mal: *Haven for Fairy Tales*, Ende: *The Neverending Story...*).

The peer diary, as a simpler epistolary form, captures the attention of schoolchildren both when it is an integral part of school reading (*The Diary of Anne Frank*) and when it comes to a free choice of works to read (Townsend: *The Secret Diary of Adrian Mol*, Pantermiller: *The Diary of an Almost Teenage Girl*). From the list of reading works, the respondents single out the novels of the group/cliq – classics of children's literature from the ex-Yugoslav territories (Nušić: *Brigands* and Ćopić: *Eagles Fly Early*), which they read in previous grades (sixth and seventh grade), while in free choices they place horror (mysteries) highly. Determined by paradoxes and a dominant feature concentrated in the aesthetic intention "to produce in the reader feelings of uncertainty, apprehension, chills, fear, surprise, unexpected shock, and horror, while these feelings are both repulsive and attractive for the reader" (Ognjanović, 2014, 39), horror is a genre that attracts young readers, so our respondents suggest Doherty: *Night School* (all parts), Banićević: *School Library Demon*, Riggs: *Mrs. Peregrine's Home for Peculiar Children*.

Novels with the theme of teenage love, which "happens to everyone, so it's interesting", are expectedly the choice of the examined age, (Green: *The Stars are to Blame*), as well as detective novels because in them we "search for the truth" and "discover the perpetrators of evil ourselves" (Christie and Doyle).

Poetry is rarely mentioned in the students' answers, and it came up at the moment when the respondents explained the choice of works concerning their volume, so it is easier for them to read and follow a short story and a poem, than a more voluminous form of work. It is true that the short story and the poem can be read relatively quickly because of their length, but the reason why students do not choose poetry as reading material may lie in the allegorical nature of the poetic language, the complexity of the poetic expression compressed into verses and stanzas pregnant with meanings that need to be reached. Thematically, we can state that the interests of students according to their age, in essence, have not changed much – they still choose works characteristic of the period of early adolescence, pointing out that, despite the intense presence of the latest genres of mythical fantasy and horror with

unusual peers, often vampire groups, in fact, those that are closest to them – realistic gangs of hooligans from long ago times, but equally current childhood and youthful limitations and troubles, interwoven with humor. "The modernity of those works is determined by the fact that today's, modern children read them" (Gabelica 2015, 62).

A comparison with similar research in the region and beyond has shown that, when it comes to the genre of literary works, and partly their titles, both in-school and out-of-school reading, the preferences of the respondents largely coincide with the choices of their peers from the region and beyond, which is why it is most likely contributed by a strong generational connection based on the possibilities provided by modern technology. The results of the research are proof that future dedicated readers, seekers of a good book, and sincere devotees can still be successfully formed during the teaching of literature in modern circumstances. Therefore, it is the task of adults, as creators and implementers of education, to dedicate themselves to the development of the reading of literary-artistic texts, in an organized and synergistic way, and to change themselves by accepting changes for the sake of those they educate.

Keywords: reading, in-school reading, free choices, a literary genre